

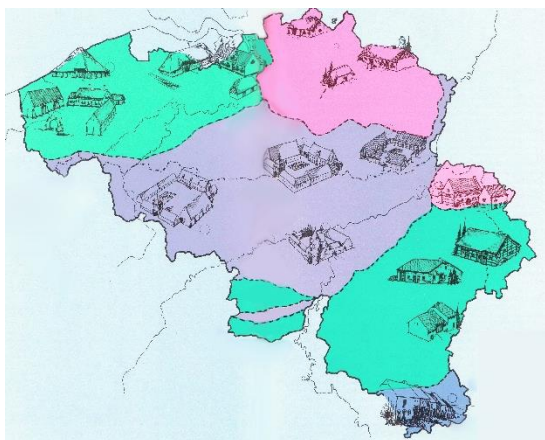
Fier op de hoeve van hier

De historische hoeves van Zuid-Hageland

Gaan we op zoek naar de identiteit van een streek, belanden we onmiskenbaar bij de hoeve. Haar uitzicht is onlosmakelijk verbonden met de omgeving. De boer bouwde zijn hoeve veelal met materialen uit de regio. Ook in de publieke opinie leeft de opvatting dat hoeves in sterke mate een streekidentiteit bepalen. Vele bewoners vinden het behoud en de geschiedenis van de hoeve belangrijk. Toch ziet historisch onderzoek de hoeves vaak over het hoofd. Bovendien vraagt het moderne landbouwbedrijf ingrijpende aanpassingen aan de historische hoeve. Ten slotte neemt jaarlijks het aantal actieve landbouwers af, waardoor de historische hoeve des te meer verloren dreigt te gaan. Daarom willen de [Intergemeentelijke Onroerend Erfgoeddienst \(IOED\) Zuid-Hageland](#), [Regionaal Landschap Zuid-Hageland \(RLZH\)](#) en [Centrum Agrarische Geschiedenis \(CAG\)](#) dit erfgoed in de kijker zetten via het project [Fier op de hoeve van hier](#).

De vierkanthoeve in een vruchtbare streek

Zuid-Hageland kent rijkere zandleem- en leemgronden. De vruchtbaarheid van de bodem bepaalde niet alleen de gekozen teelten en landbouwopbrengsten, maar ook de vorm en omvang van de hoevegebouwen. Tot na de Tweede Wereldoorlog, zolang kunstmatige meststoffen niet massaal doorbraken, zouden hoeves in deze streek tot het zogenaamde 'gesloten type' behoren: de vierkanthoeve. (Zie figuur 1)

Figuur 1 De klassieke indeling van België in 'boerderijstreken', op basis van Vic Goedseels en Luc Vanhaute. Zuid-Hageland behoort tot de 'Gesloten, meerledige bouwvorme'.

Grotere hoeves kregen voornamelijk een gesloten opbouw rond een koer. Deze vorm had vele voordelen: de geslotenheid zorgde voor een goed toezicht over de boerderij. Verder kon de boer zijn hoeve volledig voor de buitenwereld beschermen door simpelweg de poort te sluiten. Zo was de hoeve veilig in woelige tijden. (Zie figuur 2) Bovendien bespaarde hij bouwmaterialen door de gemeenschappelijke bouwelementen. Hij beperkte zijn loopafstand van het ene naar het andere hoevedeel en kon ten slotte pronken met een prachtige hoeve. Aanzien en prestige speelde dus ook mee in het kiezen voor de gesloten vorm.

Figuur 2 Wanneer hoeve Boswinning uit 1728 in Helen-Bos haar poort sluit is haar koer veilig afgesloten voor de buitenwereld.

De kans zat er daarentegen in dat een uitslaande brand een gesloten hoeve volledig in vlammen liet opgaan. Vooral het traditionele vakwerk was kwetsbaar. Ook het timmerwerk van het skelet was uitermate brandbaar. Verder was stro tot in de negentiende eeuw het meest gangbare materiaal voor het dak. Zo brandde op 15 september 1765 het Hof ten Rode in Budingem af. Naast de stallen, gingen de schuur, brouwerij en duiventil van dit twaalfde-eeuwse "ontginningscentrum" van de Abdij van Park uit Heverlee in vlammen op. In het laatste pachtcontract van de toenmalige pachteres, stond dat ze moest "beletten dat haar dienstboden, werklieden of andere personen smoorden in stallingen, schuur of andere plaatsen onderhevig aan brand". Toch kon dit nadeel niet tegen de vele voordelen van de gesloten hoeve opwegen.

Het schuurgebouw en het poorthuis: juweeltjes van de vierkanthoeve

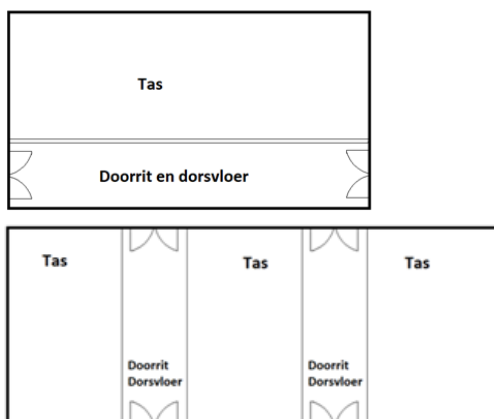
Naarmate de graaninkomsten stegen, werden de schuren groter. De typische *Brabantse schuur* is een langschuur, met de dorsvloer in de lengterichting. De ingangspoorten zitten in de dwarse wanden van de schuur. (Zie figuur 4) Door de grote afmetingen kon de boer zeer vlot binnenrijden met volgeladen oogstwagens en kon hij zowel winter- als zomergraan in één schuur opslaan. Op de lange dorsvloer kon hij verschillende oogstwagens,

desnoods nog niet afgeladen, achter elkaar plaatsen. Zo kon hij bij een plots opstekend onweer belangrijke tijd winnen om de oogst veilig te stellen. Ten slotte konden er verschillende ploegen dorsers tegelijkertijd werken, zonder dat dit de andere activiteiten op de boerderij hinderde. (Zie figuur 3)

Figuur 3 Dorsen is het scheiden van de graankorrels van de aren. Nadat het graan in schoven was gedroogd op het veld werd het opgestapeld in mijten ofwel in de schuur. Tot na de Eerste Wereldoorlog was het manueel dorsen winterwerk dat plaatsvond in een overdekte plaats en op de dorsvloer. Wanneer het buiten vroom losten de graankorrels veel gemakkelijker uit hun aren. Juist door ons wisselvallige klimaat was de schuur de aangewezen plaats, ook al omdat de ongedorste schoven vaak in diezelfde schuur waren gestapeld.

Tegelijkertijd hebben vele hoeves *dwarsschuren*. Deze schuur heeft een dwarse dorsvloer en inrijpoort in het midden van de langgevel. De *winkels* (de tasruimten voor het bergen van de schoven, die aan elke kant van de dorsvloer voorkomen) werden echter snel te diep om een groter wordende oogst efficiënt te bergen. Daarom kregen de grootste van deze *dwarsschuren* verschillende, parallelle dorsvloeren met meerdere toegangspoorten langs elkaar in de dwarsgevel. (Zie figuur 4)

Figuur 4 Het grondplan van een langschoor en een van een dwarsschoor met twee dorsvloeren.

De meeste hoeves waren echter van kleiner formaat. Het is dan ook de dwarsschoor met slechts

één dorsvloer die we het vaakst bij de kleine tot middelgrote vierkanthoeves in Zuid-Hageland terugvinden, vaak pal tegenover de monumentale inrijpoort. (Zie figuur 5)

Figuur 5 Hoeve Boswinning heeft een gigantische grote dwarsschoor met slechts één dorsvloer.

De toegangspoort van de vierkanthoeve kon een heus torengedebouw zijn met als toppunt van aanzien een duiventil. Het houden van duiven was lange tijd een privilege. (Zie figuur 6)

Figuur 6 De eeuwenoude Scholierenhoeve in het centrum van Zoutleeuw verloor, op de westvleugel en haar poortgebouw na, haar gebouwen uit de kloostertijd tijdens een grote brand in 1724. De eerste verdieping van het poortgebouw was een duiventil. In de muur zijn hokjes gemetst. De grijsblauwe kasseistenen vloer bood weerstand tegen duivenmest.

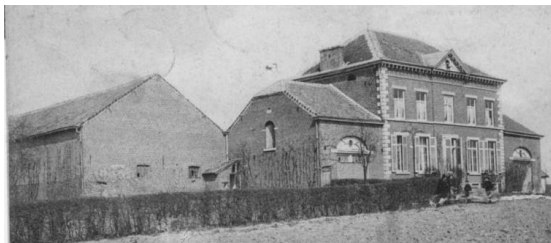
De overige gebouwen van de vierkanthoeve getuigden ook van enig prestige. Waar bij kleine boerderijtjes het leefgedeelte vaak slechts uit één ruimte bestond met daarin een bedstede, was het woonhuis van de vierkanthoeve een waar boerenburgerhuis. (Zie figuur 7) Het had meestal een half ingezonken kelder als opslagplaats, een aparte keuken en woonruimte, aparte slaapkamers en tot slot een *schoonkamer* met de mooiste meubels, die enkel op speciale momenten of voor het ontvangen gasten gebruikt werd.

Figuur 7 Hoeve Luyten in het centrum van Zoutleeuw werd bij een erfdeling in 1865 in twee delen gesplitst. Het bewaarde, oorspronkelijke woonhuis getuigt van een statige Louis-XV-stijl, typisch voor de 18^e eeuw.

De abdij- en kasteelhoeves

De grootste der vierkanthoeves behoorden, samen met vele gronden, aan abdijen en de adel of burgerij. Deze hoeves stonden ofwel op het erf van de abdij, kasteel of herenhuis, ofwel apart, als plaatselijke “voorpost”, uitgbaat door een *hofmeier* in het eerste geval en een *pachter* in het tweede. De gigantische tiendenschuren getuigen van de *tienden* (letterlijk één tiende van de oogst) die de plaatselijke bevolking aan deze machthebbers moest af staan in ruil voor hun bescherming.

Figuur 8 Een aanschouwkaart van het Vinnehof (jaren 1910). Hertog Jan I schenkt in 1278 de inkomsten van de turfwinning in deze streek aan zijn zoon. Wanneer de Abdij van Park (Leuven) de ontginning overneemt, bouwt ze ook een hoeve. De turfwinning vormt het kunstmatige ‘Vinnemeer’. In Budingen bezat de Abdij het Hof Ten Rhode. Na de Franse Revolutie worden haar goederen aangeslagen en openbare verkocht. In 1859 laat Theodorus de Pitteurs-Hiegaerts verbouwen tot een waar Vinne’hof met imposante woonhuis. In 1974 wordt het domein een provinciaal natuurreservaat. Waarop de provincie Vlaams-Brabant in 1999 het meer op een natuurlijke wijze terug gedeeltelijk laat vollopen.

Bouwen met het landschap

De boer bouwde zijn hoeve met bouwmaterialen uit de directe omgeving. Dit was het meest praktisch en goedkoopst. Hoewel de kleine langgevelhoeves lange tijd uit het broze vakwerk, met hout uit de bossen, leem uit de plaatselijke gronden en stro van de velden, zal bestaan, kregen

uiteindelijk alle hoeves, groot en klein, dezelfde bloedrode baksteen. Deze kleur was te danken aan klei en leem uit de lokale bodems die rijk aan ijzeroxide waren. Ook natuurstenen kwamen van de dichtstbijzijnde groeven, omdat dit wederom makkelijk en goedkoper was. Zo hebben voornamelijk de rijkere hoeves in Zuid-Hageland plinten, hoekkettingen, speklagen en venster- en deuroplijstingen in *Gobertangesteent* en *Tiens Kwarsiet*.

De kloof tussen arm en rijk

Hoewel het Zuid-Hageland inderdaad prachtige vierkanthoeves telt, mag de kloof tussen arm en rijk, die tot na de wereldoorlogen haar stempel drukte, zeker niet onderschat worden. Zo tonen landbouwtellingen aan dat het overgrote deel van de boerenbevolking tot midden twintigste eeuw slechts een klein landbouwbedrijfje uitbaatte. Ondanks de rijke gronden, was hun situatie vergelijkbaar met die van boeren in de armere Kempen: het waren simpele boerengezinnen, wroetend met eenvoudig gereedschap, met slechts enkele dieren, zelden paarden, en een geringe oogst. Bijgevolg stonden in Zuid-Hageland naast de grote vierkanthoeves van welgestelde eigenaars, nog veel meer kleine langgevelhoevetjes, waar boeren samen met hun vee onder één dak woonden.

Vergeeten erfgoed: de langgevelhoeve

Bij de langgevelhoeve lagen de verschillende hoevedelen op één rij: een kleine leefruimte – de stallen – een opbergruimte – soms een schuurtje. Vaak stond apart op het erf een bakhuisje met bakoven, zodat een uitslaande brand de rest van de hoeve niet direct kon aantasten. Wanneer in het begin van de twintigste eeuw de welvaart toenam, werden er steeds meer tweelagige langgevelhoeves gebouwd. Hun grondplan verschilt niet van dat van een éénlagige, maar ze hebben een volwaardige verdieping, meestal boven het woonhuis. Ook hun schuur kon groter zijn. (Zie figuur 9)

Hoewel de kleine langgevelhoeves in grote getalen aanwezig waren, is het niet eenvoudig om er onderzoek naar te doen. Enerzijds zijn ze meestal verdwenen. Omdat hun materialen van mindere kwaliteit waren, hebben ze de tand des tijds vaak niet overleefd. Bovendien zijn ze door hun geringe omvang sinds de jaren 1960 hun landbouwfunctie verloren en bijgevolg afgebroken of danig

verbouwd. Anderzijds worden ze in de literatuur genegeerd. Ook als onroerend erfgoed worden ze vaak niet herkend. Informatie over de langgevelhoeve moet dus op een andere manier gevonden worden: via een zoektocht op het zicht door de straten en op basis van getuigenissen.

Figuur 9 Het volledige straatbeeld van de Asbroekstraat in Zoutleeuw wordt bepaald door de aaneensluiting van tweelagige langgestrekte hoeves.

Claudia Houben, Leuven, 2018.

Literatuur en bronnen

Billiau W. en Staquet T., *Inventarisatie van het agrarisch bouwkundig patrimonium te Zoutleeuw, deel II, tekst*, eindwerk onder Prof. Dr. Ir. V. GOEDSEELS, Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Landbouwwetenschappen, 1992 – 1993.

‘Gesloten hoeve’, op:
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/200023>, januari 2018.

Goedseels V. en Vanhoute L., *Hoeven op land gebouwd, een verhaal van boerderijen, landschappen en mensen*, Leuven, 1983.

Jacquemyn R., *Een greep uit de landelijke bouwkunst uit het Hageland*, Brussel, 1975.

Kempeneers P., ‘Zoutleeuw. Een toponymisch-geschiedkundige studie’, in *Nomina Geographica Flandrica. Studiën en monografieën uitgegeven door het Instituut voor Naamkunde te Leuven*, Leuven, 2003.

LEUVEN, Universiteitsbibliotheek, Ministre de l’Agriculture et des Travaux Publics, *Statistique de la Belgique – Agriculture – Recensement général de 1895, Partie documentaire, Tome III*, Brussel, 1899.

Segers Y. en Van Molle L., *Leven van het land. Boeren in België. 1750 – 2000*, Leuven, 2004.

Trefois C., *Landelijke architectuur*, Sint-Niklaas, 1978.

Vliebergh E. en Ulens R., *Het Hageland. Zijne plattelandsche bevolking in de XIXe eeuw*, Brussel, 1921.

Wauters A., *La Belgique ancienne et moderne : géographie et histoire des communes belges. Arrondissement de Louvain. Canton de Léau*, Brussel, 1887.

Weyns, J., *Vlaamse hoeven. Vorm en sfeer*, Lier, 1967.

Afbeeldingen

¹ ‘Algemene indeling van België op basis van plattegrondvormen van hoeven’, in: V. Goedseels en L. Vanhoute, *Hoeven op land gebouwd*, 12 – 13.

² Staquet, *Inventarisatie van het agrarisch bouwkundig patrimonium te Zoutleeuw*, 112.

³ ‘Dorsen (manueel, graan)’, op:
<https://hetvirtueleland.be/items/show/48248>, juni 2018.

⁵ ‘Hoeve Boswinning’ op:
<https://fietsknooppunten.blogspot.com/2010/09/bietenroute.html>, april 2018.

⁶ ‘Poortgebouw van de Scholierenhoeve’, op:
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/200994>, januari 2018.

⁷ T. Vereenoghe, ‘Bogaerdenstraat 2-4, Zoutleeuw’, op:
<https://www.flickr.com/photos/erfgoed/7907376308/in/album-72157600189641729/>, december 2017.

⁸ Nels – Thills, ‘Zoutleeuw (Léau) Het pachthof van het Ven’, [1907-1913], op:
<http://www.erfgoedbanknoorderkempen.be/erfgoed/1459-zoutleeuw-lau-het-pachthof-van-het-ven>, november 2017.

⁹ ‘Asbroekstraat, Google Streetview’, op:
<https://www.google.be/maps/@50.8070199,5.1088397,3a,75y,83.15h,94.48t/data=!3m6!1e1!3m4!1sEBLpw9G1WTPr3KIOW84wg!2e0!7i13312!8i6656>, Maart 2018.